

ORIGINAL ARTICLE

بررسی نقش بلديه شيراز در نظافت و بهداشت عمومي (۱۹۰۷-۱۹۳۵ ميلادي)

Investigation of the Role of the Baladieh Shiraz in Public Health(1907-1935 AD)

Soleyman Heidari¹, Banafshe Zarrabie²

1- Assistant Professor, Department of History, Faculty of Literature and Humanity,
Shiraz University, Shiraz, Iran

2- M.D Student, Department of History, Faculty of Literature and Humanity, Shiraz
University, Shiraz, Iran

Correspondence: Soleyman Heidari; Department of History, Faculty
of Literature and Humanity, Shiraz University, Shiraz, Iran;
soleymanheidari@shirazu.ac.ir

Abstract

Although the task of providing public health to the years before the constitutional movement in Shiraz was the responsibility of institutions or individuals such as the income or the "Rika", but after the constitutional revolution and the entry of new civilian institutions and institutions into Iran, and institution called Baladieh in Shiraz founded in 1907, it played an important role in providing public health services to citizens. During his carrier, Baladieh has had a number of diverse activities in the field of general cleaning, public health (occupations and places) supervision and public health through the construction of health facilities and the provision of health services, and tried to ensure the health of citizens. About the purpose of Baladieh and its actions in public health has not yet been published. This paper seeks to description of the method, together with the analysis and collection of information in the library and documents, which firstly in Shiraz how Baladieh was established and, secondly, what did the institution do in terms of public health during the course of its activities? The findings of the research indicate that Baladiah's role in providing health care has been successful despite numerous problems in providing services.

Key words: Baladieh, Shiraz, Public health, Municipality

Received: 22 June 2018; Accepted: 19 July 2018; Online published: 10 Aug 2018

Research on History of Medicine/ 2018 Aug; 7(3): 169-178.

سليمان حيدري^۱
بنفشه ضرابي^۲

۱- استاديار گروه تاريخ دانشگاه شيراز، دانشگاه شيراز،
شيراز، ايران

۲- دانشجوي کارشناسي ارشد گروه تاريخ دانشگاه
شيراز، دانشگاه شيراز، شيراز، ايران

نويسنده مسؤل: سليمان حيدري، استاديار گروه تاريخ دانشگاه
شيراز، دانشگاه شيراز، شيراز، ايران
soleymanheidari@shirazu.ac.ir

خلاصه مقاله

اگر چه وظیفه تأمین بهداشت عمومی تا سال های قبل از مشروطه در شیراز به عهده نهادها یا اشخاصی مثل احتسابیه یا «ریکا» بود، ولی بعد از انقلاب مشروطه و ورود نهادها و مؤسسات تمدنی جدید به ایران، در شیراز نهادی به نام بلدیة در سال ۱۹۰۷ میلادی تأسیس شد که نقش مهمی در تأمین بهداشت عمومی شهروندان داشت. بلدیة در طول دوران فعالیت، دارای دوایر متعددی در راستای نظافت عمومی، نظارت بر بهداشت عمومی (مشاغل و اماکن) و تأمین سلامت عمومی از طریق احداث اماکن درمانی و ارائه خدمات بهداشتی-درمانی بود و تلاش کرد از طریق دوائر مذکور، سلامت شهروندان را تأمین کند. درباره هدف بلدیة و اقدامات این نهاد در بهداشت عمومی تاکنون مقاله یا کتابی منتشر نشده است و این پژوهش درصدد است به روش توصیفی همراه با تحلیل و گردآوری اطلاعات به شیوه کتابخانه ای و اسناد به این دو سؤال پاسخ دهد که اولاً در شیراز چگونه بلدیة تأسیس شد و ثانیاً این نهاد در طول دوران فعالیت، چه خدماتی در راستای بهداشتی عمومی انجام داد؟ یافته های پژوهش حاکی از نقش موفق بلدیة در تأمین بهداشت شهروندان علی رغم مشکلات متعدد در ارائه خدمات بوده است.

واژگان کلیدی: بلدیة، شیراز، بهداشت عمومی، شهرداری

مقدمه

اگر چه ارتباط تمدنی ایران و غرب پس از شکل گیری سلسله صفوی شدت گرفت؛ ولی ورود نهادها و تأسیسات تمدنی غرب و الگوگیری از مؤسسات خدمات شهری، پس از تأسیس سلسله قاجاریه در ایران است. یکی از مؤسساتی که به تقلید از غرب در شهرهای ایران و به منظور مدیریت هر چه بهتر و با کیفیت تر شهرها تشکیل گردید، اداره ای به نام بلدیة بود که بلافاصله پس از تهران در شهرهای بزرگ ایران از جمله شیراز (۱۹۰۷م) تشکیل شد. بلدیة شیراز از زمان آغاز به کار وظایف متعددی داشت که بخش قابل توجهی از آن مربوط به بهداشت عمومی بود. این اداره هم به شکل مستقیم با نظافت شهر، احداث اماکن بهداشتی و درمانی و هم به شکل غیر مستقیم با نظارت بر بهداشت مشاغل و اماکن مختلف و کمک به اماکن درمانی، در تأمین بهداشت عمومی نقش داشت. این پژوهش درصدد است به روش توصیفی همراه با تحلیل و گردآوری اطلاعات به شیوه کتابخانه ای و اسناد به این دو سؤال پاسخ دهد که اولاً در شیراز چگونه بلدیة تأسیس شد و ثانیاً این نهاد در طول دوران فعالیت، چه خدماتی در راستای بهداشتی عمومی انجام داد؟ برای پاسخ به پرسش ها ابتدا اشاره ای کوتاه به تأسیس بلدیة در جهان اسلام و ایران می کنیم سپس در ادامه مقاله به شکل گیری بلدیة در شیراز و اقدامات بهداشتی آن می پردازیم.

تأسیس بلدیة در جهان اسلام و ایران

بلدیة مؤسسه ای است که با نظافت و سلامت شهروندان ارتباط دارد. در واقع بلدیة نهادی است که برای تشکیلات نوین اداره ی شهر، در مقابل شکل های قدیمی تر سازمان شهری در کشورهای اسلامی به کار می رود.^۱ این اداره در هر شهر برای احداث و پاکیزه نگاه داشتن خیابان ها، پارک های عمومی و روشنایی و تقسیم آب و غیره دایر شد و زیر نظر انجمن شهر و به ریاست شهردار به اجرای وظیفه می پرداخت و از ادارات وابسته به وزارت کشور محسوب می شد.^۲ سابقه ی تأسیس بلدیة به شکل نوین در جهان اسلام به ترکیه ی عثمانی و عصر سلطان محمود دوم (۱۸۰۷-۱۸۳۸م) بازمی گردد. این سلطان، اقداماتی نوین در جهت اداره ی شهر انجام داد که منجر به تأسیس نهادی به نام بلدیة شد.^۳ روزنامه ی ندای اسلام در سال ۱۹۰۶م با اشاره به تأسیس بلدیة در ممالک متمدنه نوشت: «در بلاد متمدنه اداره ی شهر محول به دستگاهی است که او را اداره ی بلدیة می گویند و این اداره عبارت از یک نفر رئیس و چند نفر اعضاء است که به تناسب کم و زیادی سکنه ی بلاد با قواعد مخصوصه این عمل و قانون قرعه از رجال اهالی شهر که خانه داشته باشد و بالغ باشد و مسلوب الحق نباشد انتخاب می کنند و تا اتمام وعده ی انتخاب که از سه سال کمتر نباشد توکیل امور شهر در تحت اداره ی آن هاست و هیئت مذکوره از حرکات مفوظ و بی کفایتی خود مسئول هستند...»^۴ یک سال پس از چاپ مقاله ای در نشریه ی ندای اسلام در خصوص اهمیت و

- 1- Heydarinia, 2008:30.
- 2- Dehkhoda, 1982:854.
- 3- Heidarynia, 2008:30-31.
- 4- Roozname Nedaye es-lam, 1906:3/3.

ضرورت تأسیس بلدیة، در نخستین دوره ی مجلس شورای ملی ایران، قانون بلدیة در تاریخ ۱۹ خرداد ۱۲۸۶هـ ش (۱۰ ژوئن ۱۹۰۷ میلادی/ ۲۸ ربیع الثانی ۱۳۲۵هـ ق) در پنج فصل و یکصد و هشت ماده در خصوص موضوعاتی مثل انجمن بلدیة، ترتیب انتخاب اعضاء انجمن، وظایف انجمن و اداره بلدیة به تصویب رسید،^۵ و راه را برای ایجاد بلدیة در شهرهای مختلف ایران از جمله شیراز هموار کرد. در نخستین قانون بلدیة، رئیس اداره بلدیة منتخب و تابع انجمن بلدیة بود و وظایف و اختیارات او به گونه ای تصویب شد که بتواند بخش مهمی از حقوق شهروندان را در راستای ارائه خدمات شهری تأمین کند.^۶ چندین سال بعد یعنی در سال ۱۹۳۰م همین قانون با تغییراتی در جزئیات امور و کامل تر از قبل، مجدداً به تصویب مجلس شورای ملی و امضای حکومت وقت رسید.^۷

تأسیس بلدیة در شیراز

اولین نشانه های تاریخی مربوط به فعالیت بلدیة در شیراز، پیش از تأسیس قانون بلدیة، به عصر کریم خان زند (۱۷۵۰-۱۷۷۹م) باز می گردد. کریم خان زند عده ای به نام "ریکا" را مأمور کرده بود که از طلوع تا غروب خورشید در کوچه ها و بازارها بگردند و مردم را با خبر سازند که بازارها و کوچه ها را جاروب و آب پاشی کنند.^۸ پیش از ریکاها، سازمانی به نام احتسابیه یا حسبه، بخشی از وظایف بلدیة را بر عهده داشت. در این سازمان افرادی به نام محتسب فعالیت می کردند که وظیفه ی آن ها نظارت بر بهداشت عمومی، اوزان و قیمت ها، تعزیرات حکومتی، دادگستری و نظم عمومی بود.^۹

در فروردین ماه ۱۹۰۷م پیش از تصویب قانون بلدیة در مجلس، اوضاع کلی شهر شیراز به هیچ عنوان مناسب نبود و آرامش و سلامت کلیه ی اعضای جامعه در خطر بود. در این زمان نیاز به وجود اداره ای مانند بلدیة جهت سر و سامان دادن به اوضاع شیراز بیش از هر وقت دیگری احساس می شد.^{۱۰} پس از تصویب قانون بلدیة در اولین دوره مجلس شورای ملی، بلدیة در شهرهای بزرگ ایران مانند تهران (۱۹۰۷ میلادی، ۱۲۸۶ هجری شمسی)، تبریز، اصفهان و شیراز تأسیس شد.^{۱۱} در ارتباط با زمان دقیق شروع فعالیت بلدیة در شیراز، هیچ سند و مدرکی که اشاره ی مستقیم به این موضوع کرده باشد وجود ندارد. اما شواهد موجود نشان از تأسیس بلدیة در شیراز بلافاصله پس از تهران دارد. دلایل این ادعا یکی آن است که در سال ۱۹۰۷م شهر کوچکی مانند بندر انزلی دارای بلدیة بود و حتی در این زمان بلدیة ی انزلی گزارشات عملکرد و مخارج و درآمد و جلسات انجمن شهر خود را برای اطلاع عموم مردم منتشر می کرد. بنابراین به طور قطع در شهر بزرگ و با اهمیتی مانند شیراز که یکی از مهم ترین شهرهای ایران پس از پایتخت بود، در سال ۱۹۰۷م بلدیة تأسیس و آغاز به کار کرده بود.^{۱۲} دلیل دوم و مهمتر گزارش روزنامه محلی استخر در سال ۱۹۲۴م است. در این روزنامه اشاره شده بود که از تأسیس بلدیة در شیراز چهارده سال می گذرد.^{۱۳} بنابراین می توان نتیجه گرفت بلدیة در شیراز در سال ۱۹۰۷م تأسیس شده است؛ اما در سال های اولیه تأسیس به دلیل عملکرد ضعیف و نامناسب، در برخی از نشریات و اسناد به عدم شکل گیری این نهاد اشاره شده است.^{۱۴} بلدیة ی شیراز از زمان تأسیس وظایف متعددی را بر عهده داشت که مهم ترین بخش آن مربوط به تأمین بهداشت عمومی بود. عملکرد این اداره در حوزه ی بهداشت؛ شامل نظافت عمومی، نظارت بر بهداشت مشاغل و اماکن، بهداشت و درمان و احداث اماکن بهداشتی بود که در زیر به آن اشاره می کنیم.

بلدیة و نظافت عمومی

رسیدگی به نظافت عمومی شهر از جمله وظایف همیشگی و مهم بلدیة ی شیراز بود که در این میان نقش بلدیة در نظافت روزانه خیابان ها و کوچه های شهر مشهودتر است.^{۱۵، ۱۶} شرایط بهداشتی شهر شیراز در سال های اولیه ی تشکیل بلدیة ی قانونی، بسیار تأسف بار بود و خیابان ها و کوچه های شهر به قدری کثیف و خراب بودند که خاکروبه و غبار همه جا را فرا گرفته و شکایات متعددی از آلودگی شهر توسط مردم به این اداره می رسید که مأموران بخش نواقل و نظافت بلدیة، کار خود را به خوبی انجام نمی دادند و عملاً نظافت شهر تعطیل بود.^{۱۷، ۱۸} برای رفع مشکل اقداماتی مهم انجام شد اما نتیجه لازم را نداشت. در سال ۱۹۱۹م برای تأمین نظافت عمومی سطح

- 5- Raeesi, 2009: 21.
- 6- Majale baladieh, 1930: 1/1-7.
- 7- Heydarinia, 2008: 5.
- 8- Khalesi, 2012: 54.
- 9- Noormohammadi, 2012: 9.
- 10- Roozname Nedaye eslam, 1307: 11/2-3.
- 11- Roozname Hablolmatin, 1907: 64/1.
- 12- Ibid: 119/3.
- 13- Roozname Estakhr, 1924: 32/1.
- 14- Markaz Asnad Melli Iran. no. 293-40689/1.
- 15- Ibid. 297-24477/5.
- 16- Roozname Pars, 1943: 101/3.
- 17- Khalesi, 2012: 60.
- 18- Roozname Jamejam, 1915: 28/4.

شهر قدیمی اساسی برداشته شد. در این سال رئیس بلدیّه-مستشیرالسلطنه قوامی- شعبه ی نظیفات شهری بلدیّه راه اندازی کرد و مأموران به نظافت چند ناحیه از شهر پرداختند.¹⁹ در سال های اولیه ی فعالیت دایره ی نظافت، این دایره وقت زیادی صرف جارو و آب پاشی خیابان ها و کوچه ها جهت بلند نشدن خاک هنگام رفت و آمد مردم کرد. زیرا کوچه ها و خیابان های شهر خاکی بود. به علاوه در این سال ها به علت عبور و مرور انواع مال و حیوانات در خیابان ها، مأمورین می بایست فضولات را نیز از کف خیابان پاکسازی می کردند.²⁰ در سال ۱۹۲۵م با قرار گرفتن فردی به اسم یاور میرزا علی خان درخشان (یاور رخشا) در سمت متصدی امور بلدیّه، توجه بیشتری به بهداشت و نظافت شهری شد و این اداره که در صدد کامل کردن کادر نظافتی خود بود، با انتشار اعلان از مردم درخواست کرد که تا تکمیل نفرات و وسایل دایره نظافت، به نظافت کوچه و معابر محله ی خود، توجه ویژه داشته باشند.^{21,22,23} پس از جذب افراد جدید و تقسیم شهر به سه حوزه نظافتی، وضعیت نظافت خیابان ها و کوچه ها بهتر شد و بلدیّه به خوبی به نظافت خیابان ها و کوچه های شهر رسیدگی می کرد و می توان ادعا کرد که مسأله ی بهداشت شهری دغدغه ی دائمی این اداره بود و وضعیت نظافت شیراز در این زمان نسبت به غالب شهر های ایران مناسب تر بود، اما مشکل کوچکی وجود داشت و آن، کمبود ماشین آب پاش بود، زیرا شهرو به گسترش بود و خیابان های جدیدی احداث شد و دیگر امکان نظافت با آب پاش دستی نبود. برای حل این مشکل، در مرداد ماه این سال بلدیّه یک دستگاه ماشین آب پاش خریداری کرد.²⁴ در این سال نظافت هر سه ناحیه ی شهر با دقت صورت می گرفت و اگر هم گاهی نظافت بخشی از شهر، توسط مأموران بلدیّه فراموش می شد، با گزارش بازرسان بلدیّه که جهت نظارت به نواحی اعزام می شدند، سریعاً جبران شده و آن قسمت نظافت می شد.²⁵

در سال های ۱۹۳۴ و ۱۹۳۵م، هر ۱۵ روز یکبار متصدیان نظافت مؤظف بودند گزارش عملکرد خود را در خصوص نظافت و آب پاشی شهر به اداره ی بلدیّه ارسال کنند و این امر حاکی از نظارت دقیق بلدیّه بر نظافت عمومی بود.²⁶ علاوه بر این مردم نیز ناظر اصلی مأموران نظافت بودند و اگر در جایی از شهر اقدام لازم انجام نمی شد به بلدیّه رجوع می کردند و گزارش می دادند. بلدیّه با دریافت این گزارشات فوراً مسئله را پیگیری می کرد و نسبت به نظافت این مناطق اقدام می نمود.²⁷ به جز مردم استاندار نیز نسبت به نظافت شهر و وضعیت بهداشتی ساکنان به خصوص دانش آموزان توجه داشت. از جمله اینکه در سال ۱۹۳۵م از بلدیّه ی شیراز درخواست کرد که نسبت به نظافت اطراف مدارس توجه بیشتری نماید.²⁸ نظافت دائمی و منظم سطح شهر به وسیله ی جمعی از کارکنان اداره ی بلدیّه که زیر مجموعه ی دایره ی نظافت بودند انجام می گرفت. عناوین پست های فعال در بخش نظافت شهری شامل موارد زیر بود: سرسپور، سپور(رفتگر)، رفتگر کوچک، جاروب کش، سقا، آبکش آب انبار عمومی، مهتر، مفتش، متصدی برزن(ناحیه دار).²⁹ در میان این مشاغل فعال در حوزه ی نظافت شهری، سپورها یا رفتگران مهم ترین افراد بودند و نقش آن ها در پاکیزگی شهر از همه پررنگ تر بود.³⁰

تسطیح خیابان ها و کوچه ها

تسطیح و هموار سازی خیابان ها و کوچه ها از دیگر وظایف بلدیّه شیراز بود که در جهت نظافت عمومی صورت می گرفت. این امر در سال های آغازین فعالیت بلدیّه، با توجه به خاکی بودن کف خیابان ها، با شن ریزی و بعد ها سنگ فرش و قلوه کاری صورت می گرفت.³¹

در سال ۱۹۲۵م از طرف بلدیّه ی شیراز، به منظور تأمین نظافت شهر، طی یک عملیات وسیع، مسطح سازی و سنگ فرش معابر و کوچه ها آغاز شد.³²

در سال ۱۹۳۴م غلطک، بتون ریزی و سنگ کاری خیابان باغ تخت انجام پذیرفت.³³ در این سال ضمن عملیات گل برداری و تسطیح خیابان های شهری تا حدود بناهای منهدم شده، سنگ فرش و قلوه کاری کوچه های نواحی سه گانه ی بلدیّه نیز آغاز شد.³⁴ همچنین شن ریزی در خیابان های زند، سعدی، حافظ، پهلوی، داریوش، باغ تخت، فردوسی، خیام و خیابان های منشعب از آن و میدان طیاره و میدان شاپور، در این سال به وسیله ی الاغ و گاری های بلدیّه انجام گرفت.³⁵ عملیات های شن ریزی خیابان ها و کوچه های سطح شهر، به وسیله ی دایره ی نظافت انجام می گرفت و

- 19- Markaz Asnad Melli Iran. no.293-31795/1.
- 20- Ibid.350-2235/9-11.
- 21- Ibid.293-41673/261.
- 22- Roozname Estakhr,1925:8/2.
- 23- Roozname Vaqayee,1925:1/4.
- 24- Markaz Asnad Melli Iran. no.220-18257/290.
- 25- Ibid.293-15970/5.
- 26- Ibid.350-2022/3-4.
- 27- Ibid.350-2352/2;26;35.
- 28- Ibid.350-2352/861.
- 29- Ibid.293-47314/341.
- 30- Ibid.293-47314/341.
- 31- Ibid.350-2022/3.
- 32- Ibid.293-3332/334.
- 33- Ibid.293-16233/4.
- 34- Ibid.350-2352/147.
- 35- Ibid.350-2352/197.

هدف اصلی از انجام آن جلوگیری از بلند شدن خاک و گرد و غبار کف خیابان ها و حفظ نظافت فضای شهر جهت سلامت شهروندان بود.³⁶

حفر و تنقیه (لایروبی) چاه های فاضلاب، آبشیب ها، قنوات و آب انبارها

بلدیه ی شیراز در سال ۱۹۲۸م اقدام به احداث چاه آبشیب در کوچه های شهر خصوصا بخش هایی که به هنگام بارندگی دچار مشکل بیشتری می شدند، نمود.³⁷ همچنین در این سال چاه مستراح مدرسه ی خان که مورد احتیاج اهالی محل بود و تنقیه و پاکسازی نشده بود، توسط بلدیه و از اعتبار این اداره، لایروبی گردید.³⁸ علاوه بر این ها، پاک سازی و تجدید آب آب انبارهای عمومی شهر نیز از وظایف مهم بلدیه بود که در سال ۱۹۲۸م این اداره عملیات گسترده ای را در جهت پاک کردن آب انبارهای شهر انجام داد.³⁹

در سال ۱۹۲۹م اداره ی بلدیه تصمیم گرفت به امور تنقیه و ترمیم قنوات نهر اعظم پردازد و از این طریق موجبات بهداشت عمومی را تأمین نماید، زیرا ترمیم و لایروبی قنوات که مستقیماً مربوط به آب مصرفی مردم می شد از وظایف بلدیه بود.⁴⁰ پاک سازی تمامی بخش های قنوات نهر اعظم تا سال ۱۹۳۵م همچنان ادامه داشت.⁴¹ در سال ۱۹۳۵م عملیات لایروبی و پاکسازی آبشیب ها در نواحی مختلف سطح شهر نیز انجام گرفت.⁴²

جدول کشی و ایجاد پوشش بر روی جوی های آب و لایروبی جداول

جدول کشی در کنار خیابان ها و بر روی آب های روان و همچنین لایروبی دائمی این جداول، یکی از اقدامات مهم و مؤثر بلدیه در حفظ بهداشت عمومی بود. در سال ۱۹۳۱م بلدیه جداول آب حاج شمس را لایروبی کرد.⁴³ و دو سال بعد جدول آب انبار خیابان حافظ را تعمیر نمود.⁴⁴ در سال ۱۹۳۵م بلدیه عملیات گسترده ای در راستای احداث و تعمیر جداول و لایروبی و تنقیه ی جداول های موجود در خیابان های مختلف شهر آغاز کرد. خیابان هایی مانند انوری، شاهپور، فردوسی، لطفعلی خان زند، کل مشیر، تکیه ی نواب، چهار راه مسجد نو از جمله مکان هایی بودند که در آن عملیات حفر و لایروبی انجام شد.⁴⁵ عملیات جدول کشی به این صورت انجام می گرفت که اطراف جوی ها را بتون ریزی کرده و کف آن ها را با قلوله سنگ، فرش می کردند.⁴⁶

حمل زباله و خاکروبه ها به خارج از شهر

حمل زباله و خاکروبه ها به خارج از شهر نقش مهمی در جلوگیری از شیوع بیماری داشت. در تابستان ۱۹۱۹م که زباله ها انبوه شد و شهر چهره کثیفی به خود گرفته بود، سپور های بلدیه، زباله های یکی دو ناحیه را که از حیث نظافت شرایط بدتری داشت، با کمک حیواناتی مثل الاغ و استفاده از گاری جمع آوری کرده و به خارج از شهر منتقل کردند.⁴⁷ و این عمل که برای اولین بار به صورت گسترده انجام شد تحسین شهروندان را به همراه داشت.⁴⁸ تا جایی که بلدیه تشویق شد در این زمینه تلاش بیشتری کند به همین جهت در سال ۱۹۲۳م بلدیه تعداد ۱۰ رأس الاغ را برای مدت معینی از مالیات معاف نمود و آنها را در اختیار مأموران نظیف و سپورها قرار داد تا برای حمل زباله به بیرون از شهر استفاده کنند.⁴⁹ در سال ۱۹۲۴م بلدیه تصمیم گرفت که راه حل جدیدی برای جمع آوری زباله های شهر پیدا کند. بدین منظور مذاکراتی صورت گرفت مبنی بر آنکه چون کشاورزان از زباله های شهر استفاده می کنند، خود نیز عهده دار جمع آوری زباله شوند و چنانچه حاضر به انجام این کار نشوند، خود اداره ی بلدیه، زباله ها را در یک محل مشخص جمع کرده و به کشاورزان بفروشد و پول آن را صرف نظیف شهر کند، اما تا دی ماه این سال، این مذاکرات عملی نگردید.⁵⁰ در سال ۱۹۲۵م طی اعلامیه ای، رئیس بلدیه یاوررخشا از مردم خواست که تا زمان تکمیل وسایل نظافتی بلدیه، خودشان مسئولیت نظافت و حمل زباله ها را به عهده بگیرند. برای پیشبرد بهتر این مقصود و برای آنکه این عملیات تحت نظر بلدیه انجام گیرد، اهالی هر کوچه و گذری که از طرف مأمورین بلدیه دعوت به اقدام و شروع به کار می شدند، ظرف سه روز با دستوراتی که از طرف مأموران داده می شد، مشغول به کار می شدند و پس از اتمام زمان مشخص شده، اگر از طرف اهالی اقدام به حمل زباله ها نگردیده بود، این کار به وسیله ی مأموران نظیف بلدیه

36- Markaz Asnad Melli Iran. no.350-2352/164;335;443.

37- Ibid.293-41283/7.

38- Ibid.293-41283/14.

39- Ibid.293-41283/3-5.

40- Ibid.293-47315/6.

41- Ibid.293-32980/4.

42- Ibid.350-2352/132.

43- Ibid.293-16008/54.

44- Ibid.293-16233/4.

45- Ibid.350-2022/3.

46- Ibid.350-2352/443.

47- Ibid.293-31795/1.

48- Roozname Estakhr,1919:102/2.

49- Markaz Asnad Melli Iran. no.350-8121/10.

50- Roozname Estakhr,1925:33/3.

و به خرج اهالی انجام می گرفت. پس از انتشار این اعلامیه، بلدیة فوراً شروع به حمل زباله های مترکم به خارج شهر کرد.⁵¹ اما روند کار بلدیة در سال ۱۳۰۵ ش ادامه پیدا نکرد و گزارش ها حاکی از تجمع انبوهی از زباله در قسمت های مختلف شهر و ایجاد آلودگی و شیوع بیماری بین مردم بود. اگر برنامه هایی که یاور رخشا در سال ۱۹۲۵م در زمینه ی بهداشت و نظافت شهری در پیش گرفت در سال های بعد نیز با همین جدیت ادامه می یافت، قطعاً شاهد آلودگی خیابان ها و وضع نابسامان بهداشتی شهر نبودیم.^{52,53} از سال ۱۹۲۸م پیشنهادی از طرف صحیة ی کل مملکتی به اداره ی بلدیة شد که جهت حفظ پاکیزگی خیابان ها صندوق هایی تهیه و در گذرگاه ها و کوچه ها برای ریختن زباله ی عابرین قرار دهد تا در ساعت معین، زباله ها، تخلیه و توسط مأموران به خارج شهر حمل شود.⁵⁴ علاوه بر چهارپایان بارکش، در این دوران برای حمل زباله از دوچرخه های زباله کش نیز استفاده شد که جزئی از اموال بلدیة محسوب می شد.⁵⁵ بعد از آن روند حمل زباله تا سال ۱۹۳۵م همچنان به شکل مرتب انجام می گرفت. در سال ۱۹۳۵م خیابان های شهر به صورت کنترل شده نظافت می شد و زباله ها و خاکروبه ها با گاری و الاغ های بلدیة به خارج شهر منتقل می گردید.⁵⁶

جمع آوری مصالح ساختمانی

از سال ۱۹۲۴م این اداره فعالیت خود را در زمینه ی جمع آوری مصالح از اطراف ساختمان های در حال ساخت و نیمه کاره آغاز کرد و با انتشار اعلامیة قصد داشت مصالح ساختمانی واقع در کوچه ی باریکی نزدیک قهوه خانة دلاک آباد را برای راحتی عابرین و نظافت شهروندان، به صورت مزایده به فروش برساند.⁵⁷ در سال ۱۹۳۵م هم بلدیة اقدام به جمع آوری مصالح ساختمانی از خیابان پهلوی (طالقانی) نمود.⁵⁸

کمک به بازسازی و نظافت ساختمان های کثیف، خراب و قدیمی

برای اولین بار در سال ۱۹۲۶م بلدیة ی شیراز در راستای توجه به این مسئله ی بهداشتی، پنجره های کثیف بازار و کیل را تبدیل به پنجره های آهنی تمیز کرد و به منظور نظافت سقف و جدار داخل بازار و ترمیم جدار پشت بازار و پشت بام آن، عده ای از مالکان دکان های بازار و کیل را احضار و کمیسیونی از بین خودشان انتخاب کرد تا مطابق دستور معمار بلدیة و زیر نظر این اداره، به نظافت نمای بازار رسیدگی شود.⁵⁹

تسطیح و محصور کردن قبرستان های قدیمی داخل شهر و تغییر کاربری آنها

بلدیة در زمینه ی نظافت عمومی و زیبا سازی شهر، فعالیت هایی از قبیل مسطح سازی و محصور نمودن قبرستان های قدیمی داخل شهر را انجام می داد. در سال ۱۹۳۵م طی عملیاتی گسترده، قبرستان حافظیة (بخشی از آن) جهت احداث ورزشگاه آماده گردید و قبرستان جوان آباد مسطح و سنگ های آن ها جمع آوری شد و جهت تغییر کاربری، تصمیماتی اتخاذ گردید.⁶⁰

کفن و دفن افراد بی بضاعت و غریب

بلدیة به منظور حفظ بهداشت عمومی، مسئولیت کفن و دفن اجساد افراد بی بضاعت و فقیری را که خانواده ی آنان توان پرداخت مخارج تدفین را نداشتند و همچنین غربای شهر و کسانی که متعلق به دیار دیگری بودند و در شیراز کسی را نداشتند، بر عهده داشت.⁶¹ لیست بودجه ی بلدیة از سال ۱۹۲۶ تا سال ۱۹۳۵م به خوبی نشان می دهد که در این سال ها بلدیة این وظیفه را با کمال دقت انجام می داد.⁶²

جمع آوری و معدوم نمودن سگ های ولگرد جهت جلوگیری از سرایت امراض مسری و آلودگی

یکی از اقدامات بلدیة در حوزه ی بهداشت عمومی، جمع آوری و معدوم نمودن سگ های ولگرد و بی صاحبی بود که ناقل بسیاری از بیماری ها بودند.⁶³ این عملیات خصوصاً در زمان هایی که بیماری های مسری و همه گیر در شهر شیوع پیدا می کرد،

- 51- Roozname Estakhr,1925:12/3.
52- Markaz Asnad Melli Iran. no.293-12863/53.
53- Tadayyon,2007:2/28.
54- Markaz Asnad Melli Iran. no.293-41283/145.
55- Ibid.293-39401/12.
56- Ibid.350-2352/551;564;571.
57- Ibid.293-47319/24.
58- Ibid.350-2352/757.
59- Ibid.293-3332/387.
60- Ibid.350-2352/35-36.
61- Ibid.293-39401/12;323.
62- Ibid.293-39401/12;323.
63- Khalesi,2012:58.

از اهمیت بیشتری برخوردار می‌شد. در سال ۱۹۳۱م قسمت نظیف بلدیہ مطابق دستور صحیح مشغول به جمع‌آوری و کشتن سگ‌های بی‌صاحب بود و اجساد آن‌ها پس از اعدام، به خارج شهر منتقل و در گودال عمیقی که به همین منظور تعبیه شده بود، دفن می‌گردید.⁶⁴

در این دوران یکی از روش‌های آسان معدوم نمودن سگ‌های ولگرد این بود که تعدادی گوشت سم زده را در مسیر آن‌ها قرار می‌دادند و پس از آنکه سگ‌ها گوشت را می‌خوردند و سم در بدنشان اثر می‌کرد، اجساد آن‌ها به وسیله‌ی گاری به خارج شهر حمل و دفن می‌گردید.⁶⁵

تبدیل چراغ‌های نفتی به چراغ برق

یکی از فعالیت‌های بلدیہ که به شکل غیرمستقیم در تأمین بهداشت عمومی و حفظ نظافت شهر نقش داشت، تبدیل چراغ‌های نفتی به چراغ برق بود. در سال ۱۹۲۸م برای نخستین بار در بودجه‌ی بلدیہ، اعتباری جهت خرید ماشین چراغ‌برق منظور گردید.⁶⁶ اما به شکلی کلی و سراسری این اقدام در سال ۱۹۳۳م صورت گرفت و بلدیہ روشنایی شهر را به وسیله‌ی چراغ‌برق تأمین کرد و چراغ‌های نفتی برداشته و از دور خارج شدند.⁶⁷

نظارت بر بهداشت عمومی (مشاغل و اماکن)

بلدیہ ی شیراز طی سال‌های ۱۹۰۷ تا ۱۹۳۵م در راستای نظارت بر بهداشت مشاغل و اصناف مختلف فعالیت چشم‌گیری داشت و این نظارت از جنبه‌ی رعایت بهداشت شخصی، نظافت دکان‌ها و استفاده از ابزار تمیز در حین کار بود.⁶⁸

در سال ۱۹۳۵م بلدیہ به شکل جدی‌تری به مسئله‌ی بهداشت مشاغل رسیدگی کرد و طی عملیات کاملی اصناف مختلف توسط پزشکان و کارشناسان بهداشت بلدیہ مورد معاینه قرار گرفتند و به افرادی که از سلامت کامل برخوردار بودند، کتابچه یا جواز با عنوان کتابچه‌ی صحت مزاج داده می‌شد که این کتابچه حکم تأیید و اجازه‌ی کار اصناف از سوی بلدیہ را داشت.⁶⁹

در این سال همچنین دائما در ماه‌های مختلف سال، بازرسی و معاینه‌ی همگانی اصناف صورت می‌گرفت که اگر کسبه‌ای بیمار بود، دفترچه یا کتابچه‌ی صحت مزاج او توقیف و مورد معالجه قرار می‌گرفت و چنانچه شخصی از مقررات صحی و بهداشتی بلدیہ تخلف می‌کرد، به دادگاه صلح بلدی ارجاع داده می‌شد تا به تخلفاتش رسیدگی و جریمه‌ی او مشخص گردد.⁷⁰

لیست کلیه‌ی مشاغل و اماکنی که بلدیہ ی شیراز طی سال‌های مذکور بر بهداشت آنها نظارت داشت شامل موارد زیر بود:

اغذیه‌فروشی (طباخی)⁷¹، کبابی⁷² قهوه‌خانه⁷³، قصابی و حمل‌گوشت^{74,75}، خبازی (نانوایی)⁷⁶، یخ و برف‌فروشی و حمل آن⁷⁷، میوه‌فروشی و شربت‌فروشی^{78,79}، تجارت روده⁸⁰، عطاری، دواسازی و دوافروشی⁸¹، حمام (گرمابه) و سلمانی^{82,83}، مستراح عمومی⁸⁴، مسلخ (کشتارگاه)^{85,86}، غسلخانه و قبرستان و حمل‌اموات⁸⁷، نظارت بر بهداشت آب شرب و آب‌های مصرفی شهر (مسیر عبور آب‌های جاری، قنات، چاه، آب‌انبار)^{88,89,90}، نظارت بر رعایت موارد بهداشتی توسط کارخانه‌ها و مشاغلی که ایجاد آلودگی می‌کردند و انتقال آنها به خارج از شهر⁹¹، نظارت بر حفظ بهداشت اماکن و مناظر کلی شهر^{92,93}، ممنوعیت ورود، شست و شو و دباغی پوست در شهر.⁹⁴

نظارت بلدیہ بر رعایت قوانین بهداشتی و سلامت عمومی، به ویژه در خصوص مشاغلی که با خوراک مردم در ارتباط بودند شدیدتر بود. بدین منظور این اداره اعلامیه‌ها و نظامنامه‌های زیادی در سال‌های مختلف خصوصا در سال‌های ۱۹۲۳، ۱۹۲۸ و ۱۹۳۱م خطاب به مشاغلی که با خوراک شهروندان سر و کار داشتند منتشر کرد و در این اعلان‌ها یا اعلامیه‌ها کلیه‌ی اصول بهداشتی مربوط به هر شغل به شکلی ریز و دقیق بیان گردید.^{95,96}

بهداشت و درمان

وضعیت بهداشتی و درمانی شهر شیراز در زمان تشکیل بلدیہ در سال ۱۹۰۷م، بسیار

- 64- Markaz Asnad Melli Iran. no.293-11819/24-25.
65- Ibid.293-11819/19.
66- Ibid.293-47320/199.
67- Ibid.293-31792/1.
68- Ibid.293-16071/92.
69- Ibid.350-2352/70.
70- Ibid.350-2352/33;70.
71- Ibid.293-12863/36;45.
72- Ibid.293-41283/57.
73- Ibid.350-2352/765.
74- Ibid.293-12371/170.
75- Roozname Estakhr,1924:42/3.
76- Markaz Asnad Melli Iran. no.293-41283/55.
77- Markaz Asnad Melli Iran. no.293-12863/149.
78- Ibid.350-2352/765.
79- Roozname Bayane haqiqat,1926:15;16/8.
80- Ibid.293-16008/42.
81- Ibid.293-3954/65.
82- Ibid.293-12863/35.
83- Roozname Estakhr,1919:55/2.
84- Markaz Asnad Melli Iran. no.293-47314/341.
85- Ibid.293-41161/68.
86- Tadayyon,2007:2/44.
87- Ibid.293-3954/65.
88- Ibid.350-2235/9.
89- Kanafchian&Saboori,2012:4.
90- Roozname Vaqayee,1925:1/4.
91- Markaz Asnad Melli Iran. no.293-6573/3.
92- Ibid.293-11819/11.
93- Roozname Estakhr,1924:42/3.
94- Markaz Asnad Melli Iran. no.350-2352/250.
95- Ibid.293-41283/57.
96- Roozname Estakhr,1924:42/3.

بفرنج و نامناسب بود و حتی یک مریض خانه جهت مداوای بیماران، وجود نداشت.⁹⁷ تا چندین سال بعد، این مسئله همچنان به قوت خود باقی بود و به دلیل عدم رعایت بهداشت، بیماری‌های مسری مانند آنفولانزا، تمامی افراد شهر از کودک و بزرگسال را درگیر خود کرده بود.⁹⁸

در بودجه‌ی بلدی‌هی شیراز مربوط به سال ۱۹۲۶م از بخشی به نام صحیّه و معاونت عمومی یاد شده که اعضای آن عبارت از رئیس، دکتر ذبایح، مدیر داروخانه، مفتش و پرستار بود که برای هر کدام از آن‌ها حقوقی مشخص در نظر گرفته می شد.⁹⁹ وضعیت اطباء و صحیّه‌ی بلدی‌هی در این سال بسیار بد گزارش شده و کارکنان صحیّه و بخش درمان آن‌طور که باید به وظایف خود عمل نمی کردند، شاهد این امر هم رنگ پریدگی و بیماری‌های گوناگونی بود که در میان اهالی شهر رواج یافته بود و عملکرد صحیّه‌ی بلدی‌هی با اطبایی که برگی‌تایید خود را از وزارت معارف دریافت می کردند،

در این زمان بسیار ضعیف بود.¹⁰⁰ در تاریخ ۳ فوریه ۱۹۲۷م (۱۳ بهمن ۱۳۰۵ش) قانون تمرکز مؤسسات صحیّه‌ی مملکتی در ۴ ماده به تصویب مجلس شورای ملی رسید و از این تاریخ کلیه ی مؤسسات صحی مملکتی اعم از صحیّه‌ی بلدی‌هی و صحیّه‌ی نظمیه‌ها همگی زیر نظر اداره ی کل صحیّه‌ی قرار گرفتند.¹⁰¹

در بودجه‌ی سال ۱۹۲۸م بلدی‌هی شیراز، از افراد و مشاغلی که در دایره‌ی صحی و معاونت عمومی و فنی به کار مشغول بوده‌اند با عناوین: طبیب پست امدادی، طبیب مسلخ، قابل، پرستار، مفتش صحی دارالعجزه و دارالمجانین و دواساز یاد شده است.¹⁰² در سال ۱۹۲۹م بلدی‌هی نظر به مساعدت اساسی به صحیّه‌ی عمومی تصمیم گرفت که بودجه‌ی مربوط به مخارج صحیّه‌ی را به یکی از مریض‌خانه‌های شهر بدهد تا در مقابل، افراد بی‌بضاعت و فقیر را مطابق قراردادی که با بلدی‌هی منعقد می کند، به شکلی رضایت‌بخش مداوا نماید و در صورت لزوم بیمار را در تخت خواب مخصوص بخوابانند و تحت معالجه قرار دهند. لذا از اول مهرماه این سال دایره‌ی صحیّه‌ی بلدی‌هی به کلی منحل شد.¹⁰³ در سال ۱۹۳۱م در لیست مخارج و بودجه‌ی بلدی‌هی در ماه‌های مختلف، مجدداً از قسمت صحیّه و کارکنان آن بخش نام برده شد و این نشان می دهد که بخش صحیّه‌ی این اداره فعالیت خود را از سر گرفته بود.¹⁰⁴

در مهرماه ۱۹۳۱م بلدی‌هی مشغول یافتن محلی مناسب برای صحیّه و همچنین درمان بیماران بود. به این منظور در ابتدا نمایندگان انجمن بلدی‌هی پیشنهاد دادند که مریض‌خانه‌ای به نام حیدریه را مرتب نموده و سالی دو هزار و پانصد تومان از بودجه‌ی بلدی‌هی، به مریض‌خانه‌ی مزبور کمک شود تا بلدی‌هی بتواند بیماران بی‌بضاعت را برای درمان به آنجا بفرستد. سپس بلدی‌هی مأموران خود را برای بررسی وضعیت مریض‌خانه از حیث عایدات و لوازم و وسایل و مذاکره در این خصوص، به محل اعزام کرد. یک ماه بعد در آبان ماه ۱۹۳۱م بلدی‌هی خانه‌ی شخصی به اسم میرزا مهدی ابروانی را برای صحیّه‌ی بلدی‌هی اجاره کرد و حتی اجاره‌ی آن هم پرداخت گردید اما به واسطه‌ی تأخیر در امر تشکیل صحیّه‌ی بی‌فایده بود. بنابراین تصمیم گرفته شد که قرارداد فسخ و بلدی‌هی مبلغ اجاره را پس بگیرد. در این هنگام از طرف مقام ایالت عظمی یا همان استانداری فارس تصمیم به تشکیل پست امدادی گرفته شد. به این ترتیب بلدی‌هی صاحب ملک را از عدم فسخ قرارداد و مطالبه‌ی اجاره مطمئن ساخت و شروع به تدارک تشکیل پست امدادی در محل مذکور نمود.¹⁰⁵

در سال ۱۹۳۱م همچنین بهودستان نمازی که توسط محمدحسن نمازی در سال ۱۹۲۳م تأسیس شده بود، به علل کمبود پرسنل و عدم تأمین مالی رو به تعطیلی گذارد و بلدی‌هی با تأمین هزینه‌ی‌های آن از طریق بودجه‌ی خود، اداره‌ی آن را بر عهده گرفت. بنابراین با وقفه‌ای کوتاه در همین سال به کمک بلدی‌هی درمان بیماران در این مرکز ادامه یافت.¹⁰⁶

در نهایت در شهریور ۱۹۳۳م بلدی‌هی در پاسخ به درخواست اهالی محلات مختلف، به جای تأسیس پست امدادی، مریض‌خانه‌ای به نام شفاخانه‌ی بلدی‌هی را تأسیس نمود تا در آنجا همه‌روزه عده‌ی زیادی از فقرا و مردم شیراز معالجه و مداوا شوند. علاوه بر این ۲۰ تخت خواب جهت بیماران بی‌بضاعت تهیه شد و بلدی‌هی اعلام کرد که پس از این دیگر اعتباری برای پست امدادی در بودجه‌ی خود در نظر نمی گیرد.¹⁰⁷ اما اسناد موجود از بلدی‌هی در این سال نشان می دهد که پست امدادی صحیّه‌ی این اداره همچنان تا چند ماه بعد هم فعال بوده است؛ چنانکه در اسفندماه این سال پست امدادی صحیّه‌ی

97- Khalesi,2012:60.

98- Roozname Estakhr,2012:55/2.

99- Markaz Asnad Melli Iran. no.293-3332/26;440.

100- Ibid.293-12863/34-54.

101- Ibid.293-41160/212-213.

102- Ibid.293-6494/20-22.

103- Ibid.293-47304/15;28.

104- Ibid.293-39401/12;323.

105- Ibid.293-47320/201.

106- Azizi,2009:322.

107- Markaz Asnad Melli Iran. no.293-39377/3.

بلدیه نیاز به دارو داشت و درخواست ۱۵ عدد سرم دیفتری داد.¹⁰⁸ پس از تشکیل شفاخانه‌ی بلدیه، کارکنان مختلفی در مشاغل و سمت‌های گوناگون در این مرکز شروع به فعالیت و درمان شهروندان نمودند. به‌عنوان نمونه در همین سال ۱۹۳۳م و در بدو تأسیس شفاخانه، فردی به اسم دکتر اوانس خان به معاونت شفاخانه منصوب گردیده است.¹⁰⁹

صحیّهی بلدیه‌ی شیراز علاوه بر خدمات‌رسانی از طریق شفاخانه‌ی بلدیه در داخل شهر، با ارسال پست‌های امدادی و آبله‌کوبی و همچنین داروهای موردنیاز به نقاط مختلف ایالت فارس، نقشی فراتر از درمان بیماران در حوزه‌ی شهر شیراز ایفا می‌کرد. شهرهایی از ایالت فارس از جمله داراب، دشتی و دشتستان، اردکان مناطقی بودند که با ارسال طبیب و دارو از طرف بلدیه و صحیّهی بلدیه‌ی شیراز به امور درمانی آن‌ها کمک می‌شد.¹¹⁰

احداث اماکن بهداشتی

بلدیه‌ی شیراز علاوه بر نظافت و نظارت بر بهداشت اماکن مختلف، نقش مؤثری در احداث اماکن بهداشتی جدید داشت. اماکن بهداشتی که جهت رفاه حال مردم در فاصله‌ی سال‌های ۱۹۰۷ تا ۱۹۳۵م تأسیس شد شامل: مسلخ (کشتارگاه)، مستراح (سرویس بهداشتی) عمومی، غسالخانه و رخت‌شوی خانه بود.¹¹¹

در سال‌های ۱۹۲۶ و ۱۹۲۷م بلدیه مقدمات احداث سلاخ‌خانه جدیدی در خارج از شهر داشت و در اول سال ۱۹۲۷م احداث سلاخ‌خانه شروع شد.¹¹² در سال‌های ۱۹۲۸ و ۱۹۲۹م اداره‌ی بلدیه نقشه‌ی مسلخ جدید شیراز را تکمیل نمود و مخارج آن را برآورد کرد اما ساخت این مسلخ که واجد شرایط بهداشتی بود تا سال ۱۹۳۲م همچنان ادامه داشت.¹¹³

در خصوص مستراح عمومی، در سال‌های ۱۹۲۸ و ۱۹۳۱م مردم شیراز از بلدیه خواستند که به منظور بهبود شرایط بهداشتی شهر، در خیابان‌های اصلی مستراح عمومی احداث نماید.¹¹⁴ که این مهم تحقق پیدا کرد.

در سال ۱۹۳۵م در گزارشات دایره‌ی ساختمان بلدیه، تعمیر و ساخت و ساز بخش داخلی غسالخانه‌ی شهر نیز به چشم می‌خورد.¹¹⁵

در باب رخت‌شوی‌خانه، در سال ۱۹۲۸م بلدیه با اداره‌ی کل صحیّهی مذاکره کرد و نظر نماینده‌ی صحیّهی بر آن بود که رخت‌شوی‌خانه می‌بایست مطابق اصول صحی و در خارج شهر ساخته شود. بنابراین بلدیه شروع به ساخت یک رخت‌شوی‌خانه با اصول بهداشتی در خارج از شهر کرد.¹¹⁶

نتیجه‌گیری

سازمان‌ها و مؤسسات جدید تمدنی، با انقلاب مشروطه در ایران جای پای خود را باز کردند. یکی از مؤسسات تأثیرگذار در زمینه‌ی امور شهری، بلدیه بود که پس از تصویب قانون آن در نخستین دوره‌ی مجلس شورای ملی، در شهرهای بزرگ ایران از جمله شیراز تأسیس گردید.

نقش بلدیه‌ی شیراز در بهداشت عمومی بسیار پررنگ بود. مأموران دایره‌ی تنظیف این اداره، مسئولیت نظافت روزانه‌ی شهر اعم از خیابان‌ها، کوچه‌ها و جوی‌های آب را به عهده داشتند و زباله‌ها را به خارج شهر حمل می‌کردند. همچنین به‌منظور تکمیل نظافت شهری، بلدیه مصالح ساختمانی و سگ‌های ولگرد را از قسمت‌های مختلف شهر جمع‌آوری می‌کرد.

نظارت بر بهداشت مشاغل و اماکن، از فعالیت‌های دیگری بود که این اداره در راستای بهداشت عمومی، انجام می‌داد. مشاغل و اماکن مختلف به خصوص افرادی که شغل آنها با خوراک مردم در ارتباط بود، توسط این اداره در زمینه‌ی رعایت قوانین بهداشتی کنترل می‌شدند. همچنین بلدیه نظارتی کامل و جدی بر بهداشت آب شرب مصرفی مردم شهر و مسیر عبور آب‌های جاری داشت.

در حوزه‌ی بهداشت و درمان، علاوه بر تأسیس اماکن درمانی مانند شفاخانه‌ی بلدیه، در مواقع بحرانی، این اداره نقشی حائز اهمیت در کنترل بیماری‌های واگیردار و کمک‌رسانی به نواحی دیگر استان نیز بر عهده داشت.

احداث اماکن بهداشتی عمومی نیز تأثیر زیادی در حفظ بهداشت، نظافت عمومی

108- Markaz Asnad Melli Iran. no.293-5796/3.

109- Ibid.350-8911/10.

110- Ibid.350-2352/252.

111- Ibid.293-12863/45;50.

112- Ibid.293-12863/45;50.

113- Ibid.293-47320/9.

114- Ibid.293-41283/145.

115- Ibid.350-2352/200.

116- Ibid.293-47320/199.

و کنترل بیماری‌ها داشت. این اماکن شامل: سرویس بهداشتی، غسلخانه، کشتارگاه و رخت‌شوی‌خانه بود.

References

- Anonymous. Markaz Asnad Melli Iran,n.d.[in Persian].
- Anonymous. [*Roozname Bayane haqiqat*].1926.No.15;16.[in Persian].
- Anonymous. [*Roozname Estakhr*].1919.No.55.[in Persian].
- Anonymous. [*Roozname Estakhr*].1924.No.32;42.[in Persian].
- Anonymous. [*Roozname Estakhr*].1925.No.8;12.[in Persian].
- Anonymous. [*Roozname Hablolmatin*].1907.No.64;119;225.[in Persian].
- Anonymous. [*Roozname Jamejam*].1915.No.28.[in Persian].
- Anonymous. [*Roozname Nedaye eslam*].1906.No.3.[in Persian].
- Anonymous. [*Roozname Nedaye eslam*].1907.No.11.[in Persian].
- Anonymous. [*Roozname Pars*].1943.No.101.[in Persian].
- Azizi M, Bahadori M, Raees-jalili G, *In commemoration of Haj Mohamad Nemazee(1895-1927):the founder of Nemazee hospital in shiraz*. Archives of Iranian madacine. 2009;12:3.[in English].
- Dehkhoda.A. [*Loqatname*]. Tehran: University of Tehran,1982.[in Persian]
- Heidarinia S. [*Sad sal baladieh dar Iran*]. Esfahan: Vezarat keshvar. Sazman shahrdariha va dehyarihaye keshvar. moassese farhangy ettelar-asani va matbuati, 2008.[in Persian].
- Kanafchian A, Saboori Z. [*Barrasy pishine abe shorbe shehre Shiraz az sale 1921-2006*]. Shiraz: sherkate abo fazelabe shiraz, 2006.[in Persian].
- Khalesi M. [*Az baladieh ta shehrdari tarikhe yeksado panj sale shahrdari shiraz az 1907-2012*] Shiraz: farhange pars, 2012.[in Persian].
- Mafy M. [*Majale baladieh*]. Nashriate baladieh. 1930.No.1.[in Persian].
- Noormohammadi M. [*Tarikhe shahrdarie ghazvin*]. Ghazvin: sayegostar, 2012.[in Persian].
- Raeesi A. [*Gozary bar ravande tahavolat va tashkilate shahrdarie shiraz az ehtesabie takonoon*]. Shiraz: Shahrdari shiraz, 2009.[in Persian].
- Tadayyon P. [*Valian va ostandarane fars beyne do enqelab*]. Shiraz: Bonyade farsshensasi, 2007.[in Persian].

